

УДК 72.012.6

Острогляд О.В., Гончар Ю.В.,
Полтавський національний технічний
університет імені Юрія Кондратюка

АНАЛІЗ КОМПОЗИЦІЙНОЇ ФОРМИ АНСАМБЛЮ КРУГЛОЇ ПЛОЩІ МІСТА ПОЛТАВИ

Проведений історичний аналіз забудови Круглої площі міста Полтави, та аналіз композиційної форми.

Ключові слова: міський простір, архітектурна композиція, архітектурно-просторова композиція, форма, архітектурний ансамбль, ритм

Постановка проблеми. Теорія композиції розглядає закономірність побудови об'єктів усіх масштабних рівнів – від окремих міських ансамблів до композиційних систем регіонального масштабу, виявляючи загальну закономірність їх формоутворення за законами єдності. Композиційний аналіз у містобудівному мистецтві має ряд особливостей. Ці особливості визначаються властивостями містобудівних утворень як об'єктів художньої творчості: єдністю функціональних і художніх сторін, взаємозв'язком об'єктів із природними умовами та компонентами; динамікою процесів формування об'єктів.

Архітектурно-просторова композиція міста включає міські ансамблі, систему зелених насаджень і парків, розміщених в системі композиційних вісей, які є основними міськими магістралями, які об'єднують доміанти міста. Природний ландшафт і результат його оцінки повинен стати основою для формування основних композиційних вісей, панорам і силуету міста, для вибору кращих місць розміщення доміант у вигляді великих міських ансамблів [1, с.49-50].

Мета дослідження: проаналізувати композицію форми ансамблю Круглої площі міста Полтави.

Об'єктом дослідження є композиція архітектурного ансамблю міста.

У системі створення образу міста, обумовленому шляхами руху, зазначають емоційне сприйняття (Ле Корбюзьє), аспекти впізнаваності (К. Лінч), драматичний аспект (Д. Епплейрд, К. Лінч і Д. Майер). Архітектурна композиція зумовлює послідовне наростання емоційних вражень по ходу руху – від початку шляху до кульмінаційного вузла. Тут важливим є виділення особливих компонентів середовища, які потребують зупинки або уповільнення руху перед кульмінаційним розкриттям (І. Алферов, В. Антонов, Р. Любарский). Рух не просто пов'язує людину із предметом і простором, а й

надає емоційний сенс (Г. Забельшанский, А. Мінервін, А. Раппапорт, Г. Сомов). У число головних емоційних засобів впливу на сприйняття входить ритм – універсальна властивість багатьох явищ природи і людського життя (І. Ламцов, М. Туркус, М. Гінзбург, А. Іконніков). Ритмічні властивості архітектурного твору характеризуються взаємним розташуванням активних (ритмічний акцент) і пасивних (інтервал) елементів (Е. Шемшуріна). Акценти здатні прискорювати або сповільнювати психологічний час людини. Для досягнення композиційної цілісності архітектурного об'єкту необхідні порушення елементарних ритмічних законів (І. Ламцов, М. Туркус, А. Білий) [1, с.36].

Виклад основного матеріалу. Важливим елементом композиції нового міста є встановлення пропорцій між обсягом забудови і природним середовищем, між розмірами площ і ансамблями, що їх оточують, а також між пропорціями міського плану [2, с.36].

Формування і розвиток композиції історичного міста – засновано на зв'язку між його минулим, теперішнім і майбутнім. Подальший розвиток композиції повинен ґрунтуватися на зв'язку із композиційними вісями і стати основою для композиційного розміщення нових районів і реконструкції старих кварталів міста [2, с.36].

Композиція міста, як похідна від функціонально-транспортної структури, розкривається в процесі його динамічного сприйняття [2, с.36].

Однією із властивостей є повтор – основа архітектурного ритму, архітектурних метафор і конвенціональних форм. Він забезпечує виникнення подібних асоціацій, думок і образів і впізнавання прототипу. Це дозволяє не тільки розпізнати архітектурний образ і визначити комунікативно художні функції пластичної мови, а й дозволяє розкрити зв'язок архітектурного твору із культурно-історичним і природним контекстом [2, с.93].

Просторово-часова композиція міста (ансамблю) включає організацію ритмічного ряду просторів у напрямку шляху руху до домінуючого елементу. Ритмічний ряд складається із серії вже визначених просторових акцентів (напружень) і пауз (розширень). Акцентами виступають крайові простори між двома просторами-опозиціями: внутрішнім і зовнішнім, світлим і темним, крупно-і дрібномасштабним, просторами різних структурних рівнів тощо. Паузи є рівномірні незмінні простору. Акценти можуть фіксувати також і переломи у напрямі руху. Ритм змінюваних видових картин, зміна просторово-світлових вражень створює єдиний сюжет просторово-часової композиції в архітектурному сюжеті [2, с.94].

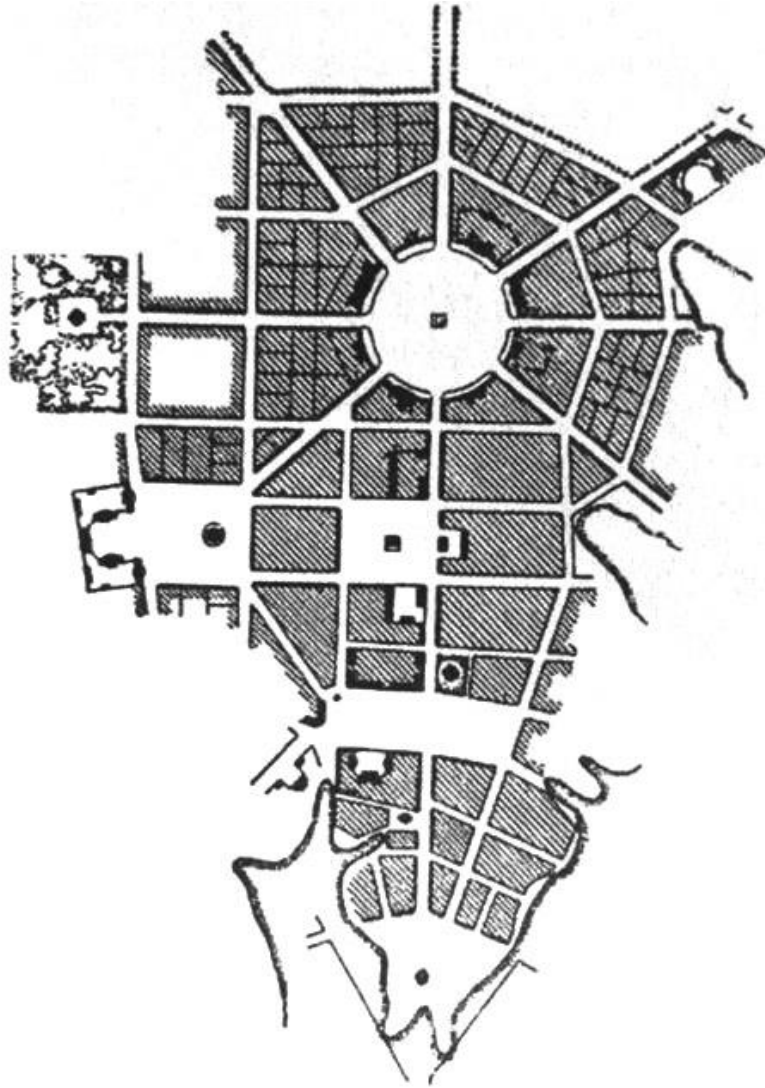

Рис. 1. Фрагмент плану міста Полтави із Круглою площею, 1820

Яскраве втілення теорії архітектурної композиції, ритму, динаміки елементів можна побачити на прикладі Круглої площі у місті Полтава. Яка утворена ритмом 7 споруд у стилі класицизм.

Для них характерні: єдність, симетричність, нюансні відмінності, співвідношення і пропорції між частиною і цілим.

Формування Круглої площі у Полтаві триває впродовж 1805 – 1811 років коштом відомого мецената С. Кочубея. За цей час від Успенської дзвіниці була прокладена Олександрівська вулиця (сучасна вулиця Соборності). Першою новобудовою площі 1809 року став Полтавський Малоросійський Поштамт. Протягом 1809 – 1811 років зведені: будинок Дворянського зібрання, Губернські та Повітові присутні місця, будинки трьох губернаторів (цивільного, віце- і генерал-губернатора).

У Полтаві створюється кадетський корпус для 4 губерній: Полтавської, Чернігівської, Катеринославської й Слобідської України (Харківської). У 1834

році почали зведення будівлі. Урочисте відкриття відбулося 1840 року [3, с.196]. Споруда мала монументальний вигляд. Найбільша будівля ансамблю (довжина фасаду – 132 м), у стилі класицизму пізнього періоду, строгих, але красивих форм. Вісь симетрії головного фасаду акцентовано восьмиколонним римсько-доричним портиком, який спирався на рустовану аркаду першого поверху. Центральну частину даху вінчав купол, під яким знаходилась Сампсонівська церква. До центрального входу вели сходи та два прямих пандуси, розташовані обабіч фасаду. Первісно стіни не були потинькованими, а контрастували червоною цеглою й побіленими деталями, що підкреслювало суворо-монументальний образ будівлі [3, с.196-197].

Серед урядових споруд, споруджених на Круглій площі, найбільшим, був корпус Губернських державних установ. Будівля Губернських присутніх місць споруджений у 1810 році за типовим проектом архітектора Адріана Дмитровича Захарова.

Під час розробки плану забудови Круглої площі південно-східний сектор її був відведений для дому Полтавського дворянського зібрання. Споруду було збудовано у 1810 році за проектом Адріана Захарова. Своїм оформленням і композицією вона дещо відрізняється від інших споруд ансамблю. Головний фасад – симетричний. Центральний портик, піднятий над карнизом будівлі, спирався на винесену частину першого поверху, в якому знаходився вестибюль. Колони портику, яких нараховується шість, відступають від стіни створюючи невелику терасу.

Скромно виглядав, порівнюючи з іншими будовами на площі, 2-поверховий будинок повітових присутніх місць. В ньому при відсутності колон архітектурна виразність досягнута за рахунок пропорцій і більш багатой обробки центральної частини з фронтоном, де перший поверх рустовано, а вікна другого поверху мають більш багату архітектурну обробку, ніж вікна бокових крил.

Зовсім в іншій архітектурній манері досягнуто рішення фасадів 2-поверхових споруд – Дворянського зібрання і нездійсненого в натурі проекту головного корпусу гімназії. В обох будинках є спільні риси композиції, відчувається рука одного майстра. Цоколь не відіграв в них ролі стилобата, як це видно у спорудах А. Захарова. Центральний портик спирався на виступаючу частину першого поверху з парадним входом, створюючи на рівні підлоги другого поверху невеличку терасу, з якої можна милуватися площею і пам'ятником. Портики головних фасадів, криті трикутними фронтонами, підносяться вище увінчуючого карниза, підкреслюючи значення великих приміщень, розташованих у центрі. Автором проекту гімназії міг бути губернський архітектор М. Амвросімов, який на відзнаку від типових проектів,

розрахованих для будівництва на прямокутних ділянках, зробив ввігнутий фасад довгастої споруди, для того щоб в даних конкретних умовах будівництва в Полтаві підкреслити форму Круглої площі. Вважаючи на близькість «архітектурного почерку», можна припустити, що він також є автором будинку Дворянських зборів.

Висновки. Отже, можна побачити не лише позитивні якості забудови, але й істотні недоліки, які полягали у порушенні пропорційного співвідношення між великою вільною територією і малою етажністю будівель, що її оточують. Це, мабуть, відчували і сучасники, і, щоб згладити контрастність масштабу, у 20-х роках Круглу площу розбили на 4 сектори, утворивши палісадники із квітковими клумбами. Розбивка парку внесла новий принцип планування площі, який фактично знищив поняття міської площі у загальному розумінні цього слова. Вона перетворилася на круглий парк із навколишньою кільцевою магістраллю і радіальними алеями.

Література

1. Коптева Г.Л. Семантика «порога» в архитектурной ритмике городской среды / Г.Л. Коптева. – Харьков: Харьковская национальная академия городского хозяйства, 2009. – 104 с.
2. Шубович С.А. Введение в архитектурный мониторинг городской среды / С.А. Шубович. – Харьков: Харьковская национальная академия городского хозяйства, 2009. – 67 с.
3. Халимон В.Ф. Полтавщина очима краєзнавця / В.Ф. Халимон. – Полтава: Дивосвіт, 2009. – 304 с.
4. Лебединський О.В. Полтава вчора и сегодня / О.В. Лебединський. – Полтава: Дивосвіт, 2012. – 166 с.

Аннотация

В статье проведен исторический анализ застройки Круглой площади города Полтавы и анализ ее композиционной формы.

Ключевые слова: городское пространство, архитектурная композиция, архитектурно-пространственная композиция, форма, архитектурный ансамбль, ритм

Annotation

In the article the analysis of the historical construction of the city of Poltava Round Square and the analysis of it's compositional form.

Keywords: urban space, architectural composition, architectural and spatial composition, form, skyline, rhythm